

dějin slovanských vyžaduje důkladné několikaleté přípravy, a sice jednak právnícké, jednak filologické. Ten, kdo dojíti chce v dějinách slovanského práva k nějakým výsledkům, osvojit si musí nejdříve základní vědomosti právnícké a pak i důkladnou znalost všech slovanských jazyků, starých i nových, a vedle toho i znalost mnohých jazyků cizích, latiny, řečtiny, němčiny, frančtiny, italštiny, po případě i maďarštiny a rumunštiny. Znalost jazyků cizích nutna jest jednak proto, že některé prameny slovanského práva psány jsou v cizích jazycích (latinsky, řecky, německy, italsky), jednak i za příčinou seznámení se s právní literaturou, sepsanou v cizích jazycích, a jednak i proto, že třeba přihlížeti za účelem srovnávání k pramenům cizích práv. Předmět náš jest tedy obtížný. Obtíže by se však mnoho nedbalo, kdyby se jinak dlouholeté a namáhavé studium odměňovalo a také usnadňovalo. Bohužel podmínky této dosud není. Kromě jediné university varšavské a veliké školy bělehradské není na žádné universitě evropské zvláštní stolice pro srovnací dějiny slovanských práv. Nemalou příčinou malých úspěchů dosavadního studia jest dále obtíž dostati do rukou všechny potřebné prameny. Správy veřejných knihoven v zemích slovanských neuznaly dosud za potřebno a do jisté míry ani nemohou opatřovati četné a nákladné právní prameny i právněhistorickou literaturu jednotlivých národů. A jednotlivec si všechny prameny může tím méně opatřiti. — Jednotlivé historickoprávní literatury slovanské nerozřešily mimo to ani četných základních otázek, jako zejména otázku o rozsahu cizích právních vlivů atd.

Nicméně jsme prof. Balzerovi vděčni, že hnul zajímavými základními otázkami v oboru právních dějin slovanských. Z rozpravy jeho vidíme, že srovnacím dějinám slovanských práv přibývá nový zdatný pracovník, který má za sebou v dějinách polského práva již úctyhodný kus práce, a jest tedy pro činnost na novém poli kvalifikován co nejlépe. Srdečně jej vítáme a přejeme mu v novém oboru činnosti týchž úspěchů, kterých se dodělal v dějinách práva polského.

Plány selského vybavení dluhového v Rakousku.

Napsal Dr. Albín *Bráf*.

J. R. v. Hattingberg, Die gemeinwirtschaftlichen Credite der österr. Landwirte. (Vídeň a Lipsko 1900. Str. 161.)

Carl Frh. v. Ludwig, Zwei Anträge behufs Erleichterung der Convertirung von Buchschulden. (Juristische Blätter 1900, č. 32. a 33.)

W. Schitf. Die Einführung der Grundbücher und die Reform des bäuerlichen Agrarrechts in Tirol u. Vorarlberg. (Ztschft. f. Volkswirtschaft, Socialpol. u. Verw. Sv. IX. seš. 3.)

C. v. Grabmayr, Bodenentschuldung u. Verschuldungsgrenze. Ein Gutachten für den Tiroler Landtag. (Innomostí 1900. Str. VII. a 215.)

St. R. v. Falser, Bodenentschuldung u. Verschuldungsgrenze. Zugleich eine Besprechung des unter diesem Titel erschienen. Gutachtens des Abg. C. v. Grabmayr. (Zvl. otisk z »Tirol. Stimmen«. Tamže 1900. Str. 51.)

C. v. Grabmayr, Bodenentsch. u. Verschuldungsgr. (Replika na úvahy Falserovy. Zvl. otisk z »Tir. Stimmen«. Tamže 1900. Str. 58.)

Přes padesát let uplynulo od prvního literárního pokusu rakouského, který se zabýval původem dluhové tísně selské a končil návrhem, aby veřejné knihy pozemkové pro selské dluhy byly uzavřeny. Sedlák měl býti v příčině svých potřeb úvěrních výhradně odkázán na úvěr osobní. Rolnické usedlosti menší jednoho lánu, kterých by dědic žádný nemohl ujmouti s nadějí, že obstojí, měly převzítí vrchnosti a skládati z nich, po případě i přidáním pozemků dominikálních, nové statky celolánní. Návrhy ty byly podrobněji rozvedeny ve zvláštním oddíle spisu Tebeldiova »Die Geldangelegenheiten Oesterreichs« (Vídeň 1847). Téhož roku vydaná kniha Braunerova »Boehmische Bauernzustände«, pro historika hospodářského dosud velmi cenná, také se m. j. obírala příčinami předluženosti selské, leč odpomoc měla dle rady spisovatelovy býti zjednána pouze ustanovením vyššího věku jako podmínky právní spůsobilosti ke sňatkům a přísnějším šetřením ducha platných tehdy předpisův o dělení usedlostí. To bylo u nás, kde platily ještě staré řády agrární a kde hlavní příčinou dělení a zadlužování byly ranné sňatky selských synů, aby ušli dlouholeté službě vojenské. Jen o rok později ve Francii, která již přes půl století žila pod vládou zákonů mobilisačních, François Vidal v knize »Vivre en travaillant« byl první z novověkých spisovatelů, který rozvinul smělé, ba fantastické návrhy o jednotném všeobecném vybavení dluhů pozemkových státem.¹⁾ Tak byly skoro zároveň na různých místech a pod vládou úplně rozdílných soustav práva agrárního vytčeny ty dva směry návrhů opravných, se kterými v příčině dluhové tísně rolnické až dosud se setkáváme: obmezení práva zadlužovacího (dílo praevenční) a vybavení z břemen již vzešlých (dílo repressné).

Další a ovšem nepřirovatelně hlubší propracování obou těch osnovných ideí spolu s jejich sečlankováním v jednotných návrzích velkého slohu provedlo se v Německu. Základ pro hlubší pojímání všech příslušných problémů a východiště všech snah a pokusů pozdějších vytvořilo R o d b e r t o v o klassické dílo »Zur Erklärung und Abhilfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes« (1869). Kdekoliv od jeho časů se potkáme s literárními pracemi i zákonodárnými snahami, jež souvisí s velkým agrárním problémem dluhovým, všude narazíme na stopy myšlének a podnětů tohoto rázovitého ducha kritického i tvůrčího. Základem jeho nauky jest rozdíl mezi pozemkem jako trvalým pramenem (fondem) důchodovým a kapitálem. Z té protivy dovozuje nesrovnatelnost dluhů kapitálových s povahou pozemkovou. A ježto právo novověké pozemkům vlastnost kapitálovou vnucuje, volností obchodu pozemkového

¹⁾ Podrobněji jsem pojednal o těchto spisech v článku »Dva staré návrhy k odklizení dluhů pozemkových« r. 1895 v Českých listech hospodářských.

a zásadou rovného nároku dědiců stejných stupňů samo příležitosti a podněty ke vzniku kapitálových dluhů zvyšuje, stává se samo objektivním pramenem dluhové krise. Náprava je možna jenom zásadním vyloučením dluhů kapitálových. Povaze pozemků je přiměřena pouze forma dluhu rentového. Rodbertus snaží se ustrojiti tomu přiměřenou organizaci úvěrní. Na tom však také ustává na právní obmezení zadlužitelnosti samé nepomýšleje. Krajní tyto důslednosti nauky Rodbertovy nepřijalo ani písemnictví národohospodářské ani praxis. Ale brala z jeho učení, co se dalo, v přechytných pokusech o úpravu zvláštního dědického práva selského od obecnoprávních zásad odchýlného, a v novověkém útvaru statku rentového (pruské zákony, rakouská osnova z r. 1893, z části i anglická Small Holdings Act). K účinkům, jaké jeví zásady práva dědického a volnost kapitálového zadlužení pro nedoplatky ceny trhové na zadlužování pozemkové, zůstává od jeho časů stále obrácena pozornost agrárních reformátorů. Přichází pak — když méně významných zjevů pomíneme — v letech osmdesátých Schaeffle se svou mohutně pojatou osnovou »inkorporace hypotečního úvěru« (Incorporation des Hypothekarcredits 1883). Je to smělý, důmyslný plán agrárního selfgovernmentu malého a středního rolnictva v závazná společenstva okresní, krajská, zemská i říšská zahrnutého, ovšem jen selfgovernmentu úvěro-hospodářského. Hypotečním věřitelem sedlákovým mohou dle něho býti jen tyto korporace; toliko skrze ně, pomocí zástavních listů sboru ústředního, může pro účely zákonem dovolené obdržeti jednotlivec zápůjčky hypoteční, ba má na ně při skutečné potřebě právo — jen korporace může vésti exekuci, neníť právě možným hypoteční věřitel soukromý a také vyloučena exekuce na statek pro dluhy osobní. Mezi účely zákonně dovolené nenáleží vůbec dluhy spotřební, jen nejobmezenější měrou nedoplatky ceny tržní a podíly dědické. Na těch podkladech má se dosíci obojího, regulace břemen dosavadních a pro budoucnost upravení práva k hypotečnímu zadlužování nikoliv nějakou všeobecně ustanovenou hranicí zadlužovací, nýbrž postavením nemovitostí selských pod kuratelu správy korporační, která povoluje hypoteční zápůjčky v mezích zákonných účelů a kontroluje upotřebení; korporace je sama věřitelem a ručitelkou naproti majitelům obligací, pomocí kterých opatřuje kapitál. Zápůjčkový monopol korporační s vyloučením zadlužovací svobody, vybavení dluhové obecnou konversí s převodem dosavadního dluhu na korporaci a to na vlastní náklad zúčastněného rolnictva, to jest charakteristickou stránkou toho plánu. Stát neplatí za nikoho ani dluh, ani úroky, ani režii konverse. Chápeme při Schaefflově inkorporačním plánu líp než při mnohém jiném, jak se v nepřehledné návrhové záplavě k reformě agrární mohlo státi přímo základním lišením t. zv. velkých prostředků a prostředků malých. Zde veliký prostředek samosprávy a svépomoci. Jest na jevě, že takové jednotné velké osnovy narazí na steré konkrétní tvary a potřeby životní s nimi nesmiřitelné nebo jen za nevyhnutelného bolestného potlačení nejedněch soukromých zájmů srovnatelné. Poukazy na ně vyplňují kritiky díla Schaefflova.

V Rakousku dojem díla Schaefflova na kruhy zemědělské nebyl na výši zásluhy. Bylť spůsobil někdo jiný praedisposici pro způsob řešení Schaefflem

právě odmítaný. Myšlénka socialisticky nadšeného radikála Vidala, aby provedena byla jednotná všeobecná konverse hypotečních dluhů rolnických státem, byla převzata agrárním reformátorem z krajního pravého křídla konservativního, sv. pánem Vogelsangem, jenž třemi v letech 1879, 1880 a 1881 vydanými spisky jal se hlásati vybavení dluhové podle obdoby všeobecného povinného vyvazení břemen pozemkových. Všeobecné a povinné vyvazení pozemkových dluhů, stalo se dle jeho hesla na celé desetiletí a víc parádním číslem shromáždění a sjezdů, programů a článků agitačních. V r. 1889 přijato bylo i liberálním zemědělstvem českým a má dosud svého neunavně horlivého proroka v Alf. Šťastném. Ostatně i nejdobrodružnější ze tří vybavovacích variant Vidalových — nastoupení státu v místo všech dosavadních věřitelů knihovních, kterým by se dostalo zaplacení pomocí nezáručitelných poukázek státních, jež by u pokladen státních místo hotových byly přijímány — slavila své nezasloužené z mrtvých vstání nejen v ideálech křesťanského sociála vídeňského, Schlesingera, nýbrž též v přímluvách konservativce Ratzingera.

Poslední ohlasy ideí Vogelsangových ozvaly se v Rakousku ještě za minulých neplodných kampaní sněmovny poslanecké v některých resolučních návrzích buď požadavkem »sestátnění hypotečního úvěru« jen všeobecně vysloveným (návrh Trolla a soudr. z 6. dubna 1897) nebo též s určitým návrhem na zvláštní emissi státovek k cíli tomu (Kletzenbauer a soudr. 18. října 1898). Podobné návrhy pronikly sem tam i do sněmův, kromě nich arci také ne jeden, jímž žádáno jen zákonné stanovení zadlužovacího maxima pro selské usedlosti a po případě zároveň zavedení všeobecného závazku k amortisaci dluhů trvajících. Ani pokusy podniknuté při francouzském »Crédit foncier« o spojení úmoru dluhového s pojišťováním na případ dožití i úmrtí, jakož i živé o témže předmětě vedené rozhovory v Německu, zvláště též v rokováních pruské Rady rolnické (Landwirtschaftsrath), nezůstaly bez účinku na návrhovou horlivost poslaneckou, o čemž m. j. svědčil návrh Dr. Šíleného a soudr. v poslanecké sněmovně z 29. září 1898, jenž vlastně se obmezil na pouhou vybídku vlády k příslušným studiím. Těch však ujaly se kruhy jiné a byla jim snad nejdůležitější pobídkou nejnovější kniha Hechtova (Der europäische Bodencredit 1900. I. díl), v níž tento horlivý přímluvčí nejen souborně probral celý literární a praktický stav té otázky, nýbrž také podrobnými tabulkami náklady provedení znázornil. Všem možným způsobům kombinace pojišťování životního s úvěrem hypotečním jest vodítkem snaha, aby zároveň s úmrtím dlužníka knihovního dluh knihovní pomínul, aby tedy každá generace své dluhy shladila a tak dědicům statek odevzdati mohla čistý. Tarify pojistného tedy vesměs jsou upraveny tak, aby v případě úmrtí dlužníkovy před dovršením normální doby úmorové dluh resp. zbytek jeho zapraven byl pojišťovnou. V podrobném provádění jsou arci možny cesty tři. Dvě z nich mají stejný základní předpoklad, že se totiž pohledávka podrobuje pravidelnému úmoru annuitnímu a kromě annuit platí se prémie pojistná, jež berouc za základ úmrtní pravděpodobnost dlužníkovy, podle věku jeho v čas uzavření smlouvy pojistné, zabezpečuje zapravení celého v čas skutečného úmrtí ještě neshlazeného zbytku dluhového. Toliko v příčině vý-

měry prémie jest možný rozdíl, že ona buď bez ohledu na klesající výši dluhu zůstává po celý čas stejnou anebo že ona sama s postupujícím úmorem také klesá. Třetí pak zbývající možnost jest ta, že se dluh sám nesplácí, nýbrž platí se jen prémie pojistná ovšem značně vyšší tak, aby dluh najednou celý byl splacen. od pojišťovny v okamžiku úmrtí dlužníkovy anebo i dříve, dožije-li se roku, v němž by i při určitém splácení annuitním dluh byl zapraven. Posléz řečený způsob, ač měl také přímluvčích, jest zvláště povážlivým nejenom proto, že výše břemene v knihách zůstává po celou dobu nezměněna a stává se tedy po případě překážkou nového z jakýchkoliv důvodu nutného uzavření zápůjčky za dostatečně příznivých podmínek, nýbrž zejména též proto, že po tu celou dobu cíl, pro který pojištění uzavřeno, zůstane ohrožen okolnostmi, které, jak známo, tak často mařívají i bez viny pojištěného pravidelné zapravování prémie. Na konec ale přece i toto pojišťování, jako všeliké jiné, se zakládá na onom vyrovnání čák příznivých a nepříznivých, následkem jehož jedna část spolupojištěných, vzhledem ku kterým nastane pojišťovně závazek k příslušnému placení za poměrů pro ni příznivějších, nežli v jejím výpočtu odborném předpokládáno, zapraví o tolik víc, o kolik nesli méně ti, jimž nárok vzešel za poměrů pro pojišťovnu nepříznivějších. Anebo, vyjádříme-li věc konkrétně pro zvláštní případ náš: za dlužníky knihovní na zapravení dluhu svého pro případ úmrtí pojištěné, kteří zemrou dříve, než se srovnává s průměrovou pravděpodobností za základ vzatou při výpočtu prémie, zaplatí zbytek z jejich vlastních příspěvků dotud neuhrazený ti, kteří naopak žijí déle. Všecko spolupojištěné dlužnictvo nese závazek úmoru svých dluhů pospolitým způsobem po míře skutečné délky svého života a nad to v téže míře ještě náklad na režii pojišťovenskou. Již z toho vyplývá nemožnost, aby řečené sečlankování úmoru dluhového a životního pojištění mohlo býti podkladem nějakých opatření donucovacích a to zvláště v časích, kde pokleslé výnosy živnosti rolnické přiměly i veřejné ústavy pro úvěr hypoteční k připuštění umořovacích plánů na delší doby vyměřených nežli dříve bylo zvykem. V umořovacích závazcích hypotečních dluhů byla tedy naše doba nucena upustiti od dlouho zachovávaného pravidla, že má aspoň průměrem každé pokolení své knihovní dluhy zaplatiti — zakládalť se na tom původně všeobecně požadovaný jednoprocentní úmor základní, pomocí jehož při někdejším 5procentním zúročení, tedy při annuitě 6procentní, shlazoval se dluh za 35—36 let. Pojišťovací projekty právě dotčené znamenaly by pro kruh příslušných pojištěných jen návrat k pravidlu tomu z nutnosti opuštěnému, návrat oklikou pojišťování a zdražený o náklady (a event. zisk) jeho. Rozbor pojišťovatelským znalcem, který vzhledem k otázce této ve své výroční zprávě na r. 1899 provésti dala zemská hypoteční banka dolnorakouská, mohl arci jenom čísly dotvrditi tento výsledek.¹⁾

Nedadouce se másti chvilkovými rozruchy, jež přivádějí nové formule tak řečených velkých prostředků do mysli zeměděleckých, staraly se od po-

¹⁾ Otištěn též v knize Hattingbergově str. 138—151 s dodatkem na str. 157 a násl.

čátku let osmdesátých naše zemské úvěrní ústavy hypoteční, jichž počet napořád rostl, o využitkování klesající míry panujícího úroku ve prospěch svého dlužnictva. Podpora konversí dluhových vytvořením příslušných typů zástavních listů, povzbuzováním a poučováním měla částečně — arci jen v mezích jistot sirotčích — uskutečnovati ideál vybavení dluhového. Zákonnodárství přišlo tomu na pomoc již r. 1881 na půdě práva poplatkového (účinněji až r. 1889), na půdě knihovního řízení teprv r. 1888. Odtud jest znamenati dvojí charakteristický směr literárního úsilí a praktických snah: popularisování konversí a usnadnění jejich právní. Konverse pohledávek hypotečních dosud výše úrokovaných v níže zúročitelné staly se vůdčí zásadou všech příslušných zemských úvěrních ústavů, kteréž svou povahou jsou více hospodářsko-politickými ústavami než podniky. Konverse jejich mohou býti druhu dvojího. Jednak konverse vlastních jejich pohledávek na níže zúrokovatelné, což mohlo míti význam jen u starších toho druhu bank. Jednak konverse prováděné tím, že zmíněné banky na sebe převedou pohledávky svědčící věřitelům jiným, což stalo se zvláště u zemských ústavů nověji zřízených čelným vodítkem, ba namnoze bylo hlavním motivem jich založení. Při založení nejmladšího z těch ústavů, tyrolského, jenž v činnost vstoupil 1. lednem 1901, šel ten záměr nejdále: ode vsi ke vsi, od domu k domu soustavně provádět proměnu dluhů vypověditelných a povinnému úmoru nepodlehajících v nevypověditelné, annuitnímu úmoru podrobené. Oblacinění úroků naučilo nás ceniti výhodu nevypověditelného dluhu. Jeť chráněn proti účinkům proměn peněžního trhu, pokud se ony jeví ve stoupání úroku; využitkování poklesu jeho pomocí nové konverse zůstává však volno.

Není zde místa pro zevrubný výpis příčin, pro které zejména nad míru výhodná příležitost ke konversím od r. 1895 až do 1898 nebyla zrovna na venkově využitkována náležitě. Jednou z těch příčin byly dozajista nedokonalé opory, jež činnosti konversové poskytoval zákon ze 14. června 1888 č. 88 ř. z. Opíraje se o názor, že následujícímu věřiteli knihovnímu vzchází touže měrou nárok na zlepšení jistoty hypoteční, jakou předcházející pohledávka se umenšuje, a obávaje se, že by zneužíváno bylo výhodného řízení knihovního k předstíraným cessím pohledávek již splacených, ale nevymazaných, obmezil zákon ten výhody svoje pouze na případy když také dosavadním věřitelem byl úvěrní ústav veřejnému dozoru podrobený. Kromě toho zůstala vůbec nesnáz při konversích od takových ústavů postupem prováděných, že musily starému věřiteli, trvali-li na tom, pohledávku jeho zaplatiti před provedením výmazu knihovního, což bez jistého riska není. Proti prve dotčenému obmezení obracely se resoluce agrárních korporací i sjezdů, jež trvaly na tom, že všecko obmezení v příčině kvality věřitele, zejména dosavadního (při převodech cessemi) má odpadnouti a že výhod zákona z r. 1888 mají býti účastny také i jen takové převody, při kterých se pohledávka dosud k pravidelnému úmoru nezavázaná proměňuje v annuitovou, i když s tím spojeno není snížení míry úrokové neb břemen vedlejších.¹⁾ Potíž druhá však

¹⁾ Na tuto stránku věci de lege ferenda obmezoval se též můj agitační spisek: »Břímě, jež se dá zmenšit« (Praha 1897), v němž také příslušná literatura dotčena.

bývala by zbyla i podle osnovy vládní v ministerstvu spravedlnosti r. 1899 vypracované a různým korporacím k dobrozdání předložené, jež požadavkům dotčeným nejširší měrou snažila se vyhověti. Aby jí odpomohl, pokusil se Karel sv. p. Ludwig, ředitelský rada Hypoteční banky král. Českého, o návrh osnovy zákona, jenž v základě svém spočívá na období §§ 2., 3. a násl. zák. z 6. února 1869 č. 18 ř. z. Řízení příslušné nazývá spisovatel řízením konversovým. O podrobnostech právnické stránky tohoto zvláštního vyzývacího řízení přenechán budiž úsudek odborníkům právnickým. Nepochybně jest, že by uzákonění osnovy Ludwigovy přičinilo kus práce soudům, jakmile by se ruch konversový zase hojněji rozproudil, k čemuž při nynějším stavu úrokové míry není mnoho podnětu. Cenným jest ten pokus proto, že prokazuje možnost rizika prostého provádění konversí převodem pohledávek obecně tak zvaných věřitelů soukromých na ústavy úvěrní, veřejnému dozoru podrobené, na kteréžto převody zákon ze 14. června 1888 se nevztahuje. A právě konverse tyto jsou nejžádoucnější, protože pohledávky sem spadající nerepraesentují jenom převážnou dosud sumu všech knihovně zapsaných dlužných kapitálů, nýbrž mezi nimi bývá též nejvíce takových, které jsou úročeny nepřiměřeně vysoko, a vesměs bývají vypověditelné, tedy s hlediště požadavků účelného úvěru pozemkového neracionální. Jiná k cíli tomu snáze vedoucí cesta nebyla dosud nikým ukázána.

Tak daleko ovšem navrhovatel se neodvažuje, aby chtěl obmeziti výhodu, již by poskytovalo řízení od něho navrhované, pouze na ty případy, ve kterých se pohledávka převádí na úvěrní ústavy dávající zápůjčky nevypověditelné a nucenému úmoru annuitnímu podrobené, tedy v podstatě toliko na hypoteční banky vydávající listy zástavní.

Až dotud mohli bychom tedy naznačiti stav rakouských opravných snah, které se vztahují na problém zadlužení selského, takto: Kromě odvážných, jednostranných, větší menší měrou na veřejnou pomoc hmotnou počítajících projektů všeobecného nuceného vyvazení dluhového, které nepřihlížejí ku příčině, z níž dluhy povstaly, máme snahy k účinnějšímu usnadňování dobrovolných konversí převodem pohledávek na úvěrní ústavy buď takové, které poskytují nevypověditelné úvěry s nuceným úmorem aneb aspoň na ústavy úvěrní pod veřejným dozorem stojící, u nichž sice nelze zabezpečiti stálost' úroku, kteréž ale přece z pravidla požadují ne-li úmor annuitní aspoň procentuální splátky kapitálové. Dáť se u těchto přece očekávati, že práva výpovědního neužijí nevčas, leč při nepořádcích dlužníka nebo když stoupání panující míry úrokové je nutí požadovati také na dlužnících vyššího zúročení. Posléz řečené platí zejména o spořitelnách.

Proto při uvedeném, pro vyhojení zla nedost účinném a pro zemědělské požadavky tedy neuspokojivém stavu opravné pokusy státi nezůstávají. Původcové jiných a to právě nejnovějších pokusů směřují o několik honů dále. Odmítajíce sice všeliké všeobecné projekty vyvazení dluhového, osnují přece i sté rozhodnější prostředky znenáhleho vybavení dluhového, při čemž mají na zřeteli skutečnost, že k tomu znenáhleho umořování spolu za úrokových podmínek poměrně nejprůzračnějších a tím již též splácení usnadňujících

bezpečně vedou toliko dluhy nucenému annuitnímu úmoru podrobené. I tak jim jde o to, aby jak možná největší část všech dluhů knihovních byla převedena na tuto racionální formu, tudíž vlastně na hypoteční ústavy zemské.¹⁾ Ježto ale zemské ústavy mohou vůbec jen v určitých hranicích jistotných své zápůjčky poskytovat, nedalo by se cíle dotčeného dosíci jinak, leč když se spolu k tomu bude působiti, aby znenáhla dluhy pozdějších pořadí, ty právě, jež bývají nejdražší a nejčastěji vedou k exekucím, byly odraženy a podněty k nim zamezovány. Jsou to ostatně dle zkušenosti namnoze právě dluhy, které při normálním běhu věcí ani jako knihovní dluhy uzavírány býti nemají, jako zejména dluhy k účelům provozovacím, dluhy z nehospodářství a t. p. V podstatě tedy — nehledě k řídkým případům zápůjček melioračních, pro něž pak platí zřízení speciální — mělo by hypoteční zadlužení býti obmezeno na případy úvěru držebního, totiž z nedoplatkův cen kupních a ze závazků, jež povstávají z udělení věna a z řízení pozůstalostního. Nemají-li arci tyto posléz řečené nabývati rozměrů udržení hospodáře na usedlosti ohrožujících, záleží spolu na zákonodárství samém, zejména na úpravě práva dědického.

V základní myšlence: obmeziti dluhy knihovní na t. zv. úvěry držební a to v mezích t. zv. jistot pupillárných, v těch mezích však působiti, aby knihovní dluhy byly uzavírány toliko nevypověditelně s úmorem annuitním, stýkají se oba úvodem jmenované spisy, Hattinbergův a Grabmayrův, vysoce charakteristické pro nejnovější agrární snažení rakouské, pokud souvisí s problémem dluhovým Hattinberg, byv až do zralých let mužných činným ve službě soudcovské, osvědčil se pak jako ředitel dolnorakouské hypoteční banky zemské též zároveň znamenitým úvěrnickým praktikem, takže učinil z ústavu toho vůdčí ústav zemských hypotečních bank v Rakousku. Grabmayr, známý politik, jest Tyrolan, příslušník země, jež mezi rakouskými jediná si zachovala (v severní, německé části své) staré právo agrární spočívající hlavně na patentech z 11. srpna 1770 a 9. října 1795. Snad se i spolu z těchto rozdílů vysvětlí různá cesta, kterou se oba uvedení spisovatelé běrou za svým cílem. Hattinberg nedotýká se požadavků právní úpravy (n. př. ustanovení zákonného maxima zadlužovacího), chtěl by k cíli výše dotčenému pracovati ryze dobrovolnými prostředky úvěrní služby a organisace. Grabmayr v přesném obmezení na Tyrolsko chce zabezpečiti ten cíl pevnou právní úpravou.

Dobré dvě třetiny knihy Hattinbergovy věnovany jsou srovnávacímu historickému přehledu organisace agrárno-úvěrní v Rakousku a Německu, při čemž, pokud jde o samo vyličení organisace úvěru hypotečního v Rakousku, přidržuje se spisu mého »Der landwirtsch. Hypothekarcredit in Oesterr. während

¹⁾ Neboť akciové banky hypoteční hrají v Rakousku vůbec jen úlohu podřízenou. Velké ústavy toho druhu (Všeob. rak. ústav pro úvěr pozemkový, hypot. odd. Rak. uh. banky) mají těžiště svých akcí v Uhrách; menší vlastní svou působnost obmezují na Halič a Bukovinu. Nejnovější zkušenosti v Němcích prokázaly, jako kdysi zkušenosti u »Crédit foncier« francouzského, že by beztoho možno nebylo budovati na akciové banky hypoteční nějaké reformní dílo agrární.

der letzten fünfzig Jahre«¹⁾), pokud jde o Německo, díla Hechtova (Die staatl. u. provinz. Bodencreditsinstitute in Deutschl. 1891). Beze všeho ohledu na osud hospodářsko-politických plánů spisovatelových zůstane tato část jeho práce zajímavou a čtení hodnou pro důkaz, který on tu vede o tom, jak v rakouských zemských ústavech pro úvěr hypoteční sloučeny byly přednosti pruské soustavy zástavních listů s výhodami zařízení zavedených nejprv u státních a provinciálních úvěrních ústavů pozemkových německých. Kdežto s těmito mají společnou myšlénku veřejné garancie, přístupnost všem kategoriím pozemkového majetku a, pokud jde o technický moment, bankovní organizaci — vesměs to věci, jež starším stavovským »Landschaften« pruským scházely — převzaly od pruských akciových bank hypotečních, třeba teprve po mnohé trpké zkušenosti, zpeněžování zástavních listů ve vlastní režii (původně zásadně přenechávané dlužníku) a tím účinný vliv na regulaci jejich kursu. Též srovnávací tabulky o zařízeních a výsledcích zemských ústavů rakouských jsou velice cenné a zrovna nadšený jest způsob, kterým tento praktik bankovní vyličuje a charakterisuje veliké poslání ústavů těch jako ústavů »konversových a z dluhů vybavujících« (Convertirungs- und Entschuldungsanstalten). A ježto by právě z té příčiny chtěl všecken knihovní úvěr rolnický na jejich racionální formy přivésti, nemohl se spřáteliti s výrokem pisatele těchto řádků ve výše zmíněném spise pronešeným, že prese všecku racionálnost našich hypotečních bank spořitelny — jejichž pohledávky hypoteční jsou více než třikrát vyšší než celý stav pohledávek hypotečních všech našich bank za ziskem nejdoucích²⁾ — nejen jsou, ale ještě asi dlouho budou hlavním činitelem našeho hypotečního úvěru. Toť právě, dle Hattingberga, pro budoucnost má přestati, musíť býti tudíž překonán vliv netečnosti, nevědomosti i rozličných místních ba začasté i osobních zájmů, jež odvracejí venkovského člověka od racionálních forem pozemkového úvěru. Ale spolu má býti zahájeno tažení proti přílišnému přepínání hypotečního úvěru na újmu zdravého rozvoje úvěru osobního, jemuž mají zůstati vyhrazeny všeliké ony zápůjčky, které toliko způsobem národohospodářsky neoprávněným se do veřejných knih vnášejí. Aby se ten záměr splnil, mají především hypoteční banky zemské nejen na vrchol dovésti všecky nyní již u nich značně vyvinuté spůsoby úlev (zrušení neb obmezení příplatků režijních, bezplatné knihovní provádění selských zápůjček, odstranění upomínek poplatků) a populárního poučování, nýbrž mají vstoupiti v těsné organické spojení s drobnými rolnickými ústavy úvěrními, zejména záložnami Raiffeisenskými, kterým dle intencí autorových i jiných jejich přátel pro

¹⁾ Zvl. otisk z velkého jubilejního díla redakcí Herzovou vydaného: Geschichte der oesterr. Land- und Forstwirtschaft u. ihrer Industrien 1848 bis 1898 (Videň 1900).

²⁾ Přičteme-li k zemským ústavům ještě Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe jakožto ústav také na zisk nevycházející, činily koncem r. 1895 všecky jejich hypot. pohledávky něco přes 251 millionů zlatých, pohledávky spořitelen však 1,068 mill. zl. Záložny, sirotčí pokladny a pojišťovny měly dohromady jen 315 mil. zl., akciové banky hypoteční okolo 100 mill. zl. Všecken ohromný ostatek připadal na blíže neoznačitelné t. zv. pohledávky soukromé.

budoucnost se přisuzuje poslání nad míru závažné. Hypoteční banky zemské mají se pro ně státi úvěrním ústředím (čímž po různu již se staly) k vyrovnávání nedostatkův a přebytků peněz, ony zase těm bankám mají sloužiti za prostředkovatele zápůjček hypotečních a platův anuitních majíce při prostředkování vždy na zřeteli účel zápůjčky, tak aby jen tehdy došlo k hypoteční zápůjčce, když to jest povahou účelu ospravedlněno, kdežto by ve všech případech jiných strany se poukazovaly na cestu úvěru osobního. Za to má býti pečováno, aby se řečeným záložnám dostalo veřejnou pomocí dostatečných rezerv u jejich ústředí, aby dále k zařizovacím účelům jiných rolnických společenstev svépomocných, jako skladištních, nákupních atd. také jiné zdroje byly otevřeny (správní přebytky hromadných pokladen sirotčích), kteréžto úvěry se dosud také vyhledávaly u Raiffeisenek, ačkoliv jsou svou povahou dlouhodobé a tedy zmenšují potřebnou pohyblivost kapitálovou pro úvěr osobní, vlastní to výlučný úkol drobných místních těch záložerů rolnických. Spisovatel se však výslovně vyjadřuje proti stanovení monopolu hypotečních bank zemských vzhledem k hypotečním úvěrům rolnickým, nechtěje vylučovati soutěž jiných ústavů. Jen uvedenou již službou organizační a poučovací má se k cíli od něho hlásanému pracovati.

A právě v tom se od něho zásadně liší Grabmayr, který pro jistou kategorii rolnických statků chce tento monopol, jehož provedení pak v sobě zahrnuje také stanovení zadlužovacího maxima. Jeho plán, jak již podotčeno, má na zřeteli pouze Tyrolsko, v jehož agrárních zařízeních jest pro něj utvořen podklad. V Tyrolsku totiž jediném, vyjímajíc jižní vlašskou část, vlivem agrárno-právních zvláštností výše již naznačených zachovaly se uzavřené (nedílné) statky selské, což, jak zkušenost ukázala, arci nezabránilo předlužení; stouplat při tom cena pozemků velice a na předlužení obecně patrném mají nedoplatky tržních cen účast velikou. A zrovna zase těmto možnostem má plánem Grabmayrovým dána býti zápora. Pohledme tedy napřed na ty právní podklady, jejichž genesis v článku nahoře jmenovaném vypisuje Walter Schiff. Starodávný tyrolský »Verfachbuch«, požadavkům vedení pozemkové knihy už dávno naprosto nevyhovoval jsa vlastně pouhou chronologickou sbírkou všech na držbu i zadlužení se vztahujících listin pro celý obvod obecní. Nyní po zákoně zemském ze 17. března 1897 (s nímž koresponduje říšský zákon z téhož datum) ustupuje konečně pozemkovým knihám v tom způsobu, jako jsou již dávno zavedeny v jiných rakouských zemích. Ale dotčená již zvláštní povaha agrárních poměrů tyrolských přináší to s sebou, že v nových knihách tyrolských nalézá místo dvojí oddělení hlavní knihy, totiž zvláštní pro »uzavřené usedlosti« (geschlossene Höfe) a zvláštní pro pozemky volné (walzende Grundstücke).

Zavádění nových knih postupuje zvolna, neboť vyjasnění pravého stavu knihovních závad při těžké přehlednosti a nejasnostech dosavadních listinových sbírek Verfachbuchu není vždy snadným. Za to bude Tyrolsko po provedeném řízení míti obraz skutečného stavu zatížení svých pozemků, což, jak známo, u nás nemáme, ježto se během času nahromadilo v knihách množství závad, které zůstávají zapsány, ač fakticky již dávno třeba jsou

zaplacený, takže úřední výkazy statistické o výši knihovního zadlužení nejsou spolehlivým obrazem faktického zatížení vyjímajíc fideikommissy. Uzavřené usedlosti nemají pouze býti zachovány, nýbrž má býti poskytnuta možnost k jejich rozmnožování. Proto usiloval sněm tyrolský o nové upravení jejich poměrů právních, zejména též v příčině práva dědického, zvláštním zákonem zemským. Původní osnova toho zákona se sice nepotkala se souhlasem vlády, ale sněm podvolil se žádaným změnám a tak překážku odstranil. Pokud se týče trvání uzavřených usedlostí a zřizování nových, ustanoveno, že kromě případu vyvlastnění neb exekučního prodeje každá změna v trvání a objemu usedlosti uzavřené vázána jest na svolení »usedlostní kommissee«. Na jejím souhlasu závisí též dovození, aby více pozemků volných v »uzavřené usedlosti« bylo spojeno nebo nějaký pozemek volný k uzavřené usedlosti přivtělen. Z materiálních předpisů zákona budiž vytčen jen ten, že se k novému utvoření uzavřené usedlosti vyžaduje průměrný výnos postačující k přiměřené úživě rodiny nejméně pětičlenné, nesmí však výnos ten býti více než čtyřnásob větší. Na podobné obmezení jest vázáno i přivtělení volného pozemku k uzavřené usedlosti. Za to slučování více uzavřených v jedné ruce zakázáno. Obšírné dědické předpisy předpokládají jako dosud nedílný přechod na jediného z dědiců a přejímací cenu, není-li ustanovena posledním pořízením, má se zřetelem na výnosovou hodnotu vyměřiti soud tak, aby přejímající dědic mohl obstáti. Usedlostní kommissee (Höfekommission) pro každou obec místní skládá se ze zástupce politického úřadu okresního, okresního společenstva rolnického a obce. V druhé stolici — jakožto zemská kommissee usedlostní — jest složena ze zástupce politického úřadu zemského, zemského výboru a rady zemědělské.¹⁾

Třetím vskutku organickým článkem tohoto reformního díla agrárního, jež dělá čest sněmu tyrolskému, bylo současné založení hypoteční banky zemské, jež se má státi ústavem »konversovým a z dluhů vybavujícím«, jak o tom sní Hattingberg. Aby se jím stala účinněji a organické její spojení s agrární reformou tyrolskou ještě tužším, k tomu čelí zajímavé návrhy knihy Grabmayrovy. Právo k poskytování hypotečních zápůjček na uzavřené usedlosti v Tyrolsku má, dle návrhu Grabmayrova, býti pro budoucnost zákonně vyhrazeno této zemské bance, a ježto bude ona s to pouze v mezích své stanovové jistoty zápůjčky udíleti, byla by tím implicity pro tyto usedlosti zavedena hranice zadlužovací. Vše jiné zadlužení majitelů usedlostí uzavřených má býti odkázáno na prameny úvěru osobního. Prosté stanovení tohoto prin-

¹⁾ Jak jsem již ve svém referátu v »Hlasu Národa« č 213 a 215 r. 1900 upozornil, jest to zajímavý útvar »selfgovernmentu agrárního«, jemuž podobný tanul mi na mysli v referátě o společenstvech rolnických podaném radě rolnické (Mittheilungen ü. d. Verhandlungen der Section f. L.-u. Forstw. u. Montanwesen des Industrie- u. Landw-Rathes I. u. II. Tagung str. 79 a násl.) a v referátě o dosazení zemědělských znalců při úřadech správních. (Tamtéž III. Tagung str. 206 a násl.), jakož i v článku: »Nynější stav otázky o závazných společenstvech rolnických« v »Národohosp. Obzoru« 1900 str. 105 a násl. K témuž požadavku v příčině jistých otázek dělitelnosti dospěl nezávisle na mně prof. Fiedler ve své Zemědělské politice díl I.

cipu bylo by arci bezvýznamým, neboť hypoteční zadlužení uzavřených usedlostí v Tyrolsku již namnoze hranici tu značně překročilo. Proto jest těžiště plánu Grabmayrova vlastně v tom, kterak si představuje znenáhle vybavení usedlostí uzavřených ze stavu předlužení nynějšího do výhradného zadlužení u zemské banky až do mezí dvoutřetinové hodnoty na podkladě výnosovém stanovené.

Tento převod má se uskutečniti poznenáhla a to při trojích různých příležitostech, z nichž ta či ona během života jedné generace u každé usedlosti se udá. Jsou to: prodej z volné ruky nebo prodej exekuční anebo dědický přechod. V každém takovém případě zjedná si soud závazné oznámení se strany banky, do jaké výše ona na dotčenou usedlost uděliti může zápůjčku (rozumí se nevypověditelnou s povinným annuitním úmorem) nebo-li do jaké sumy může váznoucí na ní závady výplatou věřitelů na sebe převésti. Jen do té sumy může dále dluh na usedlosti zůstat. Musí tedy v případě prodeje z volné ruky ostatek tržní ceny, v případě exekučního prodeje ostatek ceny výdražní zapraven býti hotově, kdežto při projednání pozůstalosti musí soud vyšetřiti, dá-li se hledíc k nynějšímu stavu passiv a vzhledem k vyšetřené přejímací hodnotě vystačiti s výší zadlužení od banky vyměřenou tak, aby mohl přejímající dědic obstáti. Ne-li, zařídí soud prodej usedlosti a pozůstalostní řízení se provede na základě čistého výnosu peněžního. Pak-li ano, provede se projednání tak, že se z bankovní zápůjčky zapraví passiva a výplata ostatních dědiců.

Takový jest in nuce Grabmayrův plán vybavení dluhového pro uzavřené usedlosti (t. j. selské). Jeho podklady jsou: 1. Úprava dědického práva, jež vylučuje přetížení přejímajícího dědice; tu poskytuje předem již zákon 2. Vyloučení koupí z volné ruky i v exekucích s malými hotovostmi, tedy se zůstatkem značných nedoplatků. Toho má se dosíci monopólem banky. Takto má býti zamezen nepříznivý vliv obou již od Rodberta oceněných hlavních příčin předlužení rolnického — podílů dědických a nedoplatků ceny tržní; spolu pak soustředěním knihovnických dluhů u jediného povinný úmor předpisujícího věřitele postupné vybavení má býti usnadněno.

Plán sám, jak viděti, je příliš osobitě přispůsoben Tyrolsku. Provésti se dá netoliko za cenu citelného obmezení osobní svobody, nýbrž i za cenu snížení pozemkových resp. usedlostních cen. K tomu bodu ale tíhne všechna agrární reforma, která chce úvěrové anarchii učiniti přítrž. Bez dočasných bolestí a jistého znásilnění leckterých individuálních prospěchů se taková reforma provésti nedá. Falser, kritik Grabmayrův, to vycítil, ale sám nic pozitivního proti jeho návrhům nepostavil. Pomineme-li jeho námitky s hlediště zákonodárné příslušnosti, kterým vyhověti nebude tak nesnadno, dokud bude reforma jen Tyrolska se týkati, musíme z věcných vytknouti dvě. Předně, tu namítal Falser, že stanovení zadlužovací hranice jest jen fiktivné, dokud by byla připuštěna exekuce na celý statek pro dluhy osobní a tedy si může každý věřitel osobní vymoci hypoteční zabezpečení své pohledávky tím, že podá žádost za exekuční prodej usedlosti a, když na základě nabytého povolení nárok jeho do knih byl zapsán, exekuci započatou dále nevede. Grab-

mayr namítal, on že činí podmínkou, aby vedení exekuce na uzavřené usedlosti pro dluhy osobní bylo vyloučeno. Není pochyby, že splnění toho požadavku (kteréž rovněž jako jiné právní předpisy potřebné spadá v příslušnost rady říšské) osobní úvěr držitelů usedlostí uzavřených poškodí, namnoze zničí a pád nejednoho viklajícího se hospodáře urychlí. Grabmayr se utěšuje, že hospodář úvěru hodný pomocí Raiffeisenek přece ho najde, ježto správcové těchto záložen ryze místních poměry majetkové i osobní povahu sousedů znají. Také tu námitku Falserovu nesluší podceniti, že stanovení monopólu banky zemské vylučuje možnost úvěrů lacinějších, než budou její. I přes tu námitku přešel Grabmayr ve svěže psané obraně trochu lehce. To, co také podle něho, jako podle Hattingberga, jehož spis, jak se podobá, měl vliv na obranu Grabmayrovu, tvořiti bude hlavní kmen hypotečního zadlužení příštího, budou přece jen úvěry držební. Bezúročnost a nižší úrok než je sazba hypotečních bank zde nebývá takovou vzácností n. př. následkem testamentárních ustanovení. Při hypotečních zápůjčkách zapisuje se dluh ve výši nominální hodnoty zástavních listů a tedy jen zúročení nominální, od něhož dle stavu kursu skutečné může se odchylovati. Zástavní list musí počítati na peněžní trh a není vyloučeno, že se naskytnou lokální možnosti opatřiti kapitál za úroky mírnější. Soudíme tedy, že bude nezbytno, provede-li se plán Grabmayrův, připustiti řadu výminek z monopólu banky zemské, jakmile bude prokázáno, že ceteris paribus jest výsledek pro držitele i živnost příznivější. Že ovšem i přes ty námitky plán Grabmayrův slibuje bezpečnější provedení než Hattingbergovo spoléhání na pouhou dobrovolnost vlivem poučení a agitace, jest zjevno. Zejména zdají se býti příliš sanguinickými naděje, že se podaří tou cestou vytlačiti z hypotečních úvěrů selských spořitelny, jimž Hattingberg ochotně by ponechal působnost, pokud jde o nemovitosti městské. I na venkovského rolníka působí blízkost ústavu zapůjčujícího, větší možnost dočasných úlev při splácení a t. p. Ostatně nejsme také v příčině spořitelen u mety poslední. Dosud ovšem jen nepatrný jich počet má právo vydávati zástavní listy a většina z těch užila té výhody jen nepatrnou měrou. Ale přece se již mnohé o to právo hlásily, domáhajíce se jeho spolu právě poukazem na možnost zabezpečiti takto svým hypotečním dlužníkům stálost úrokovou. Jest arci na bílé dni, že nelze právo takové zpovšechniti, neboť přílišná různost typů zástavních listů na peněžní trh přinášených a soutěž o jejich odbyt ohrozila by kursy všech; zde jistá větší jednotnost zabezpečuje lepší odbyt a vydatnější vliv na příznivost kursu. Viděli jsme v posledních dnech, jak německé spořitelny v Čechách usilují o vytvoření svazu, který chce vydávati listy zástavní. Bylo by záhodno, aby se správa veřejná povolením projektu podobného, kteréž by i v jiných případech těžko bylo odepřiti, příliš neukvapovala. Neboť jest na jevě, že by se podobného převádění hypotek od spořitelen nabytých na formu nevypověditelných, annuitního úmoru podrobených dalo dosíci i jinými spůsoby organizace, při níž by střediskem, jímž má tu státi se zvláštní svaz, mohly se státi existující hypoteční banky, aby se, jak možná, jednotnost typu zástavního listu zachovala. Ideám Hattingbergovým by se tu otevíraly docela nové cesty, arciž by to s pouhou dobro-

volností nešlo, předpokládalo by zákonodárné zasáhnutí, byť odchylné od návrhů Grabmayrových.

Tolik vyplývá zcela nepochybně z vyličeného stavu věci, že sice ukvapené všeobecné projekty dluhového vyvazení selského ustupují v soudnějších hlavách návrhům, které o tolik jsou možnější, oč obor provedení obmezenější — avšak pokusy ty v otázce naší nemohou ještě znamenati poslední slovo, zejména tam, kde odchylné zřízení agrární nedopouští prostého nápodobení vzoru tyrolského.

K novějšímu písemnictvu otázky měnové.

Podává sekční rada Jan *Koloušek*.

V posledním osmiletí (1892—1900) udály se velmi dalekosáhlé změny ve světovém oběhu peněžním, kterými vlastně teprve boj mezi zlatem a stříbrem rozhodnut, a sice v rozhodný prospěch zlata. Řadu těchto pronikavých změn zahájilo Rakousko-Uhersko v r. 1892 zákony o měně korunové; na to hned r. 1893 následovala Východní Indie zastavením svobodné ražby stříbra a úplným uzavřením mincoven indických.¹⁾ Po dlouhých přípravách odhodlaly se na to Rusko a Japonsko téměř současně k zavedení čisté zlaté měny (1897) a reforma ta provedena v obou říších s velikou rychlostí a radikálně. V r. 1899 prohlášeno i ve Východní Indii (Act XXII. 1899) zlato za zákonné měřítko hodnot. O menších státech jako o španělských republikách amerických: Chile a Costarice, které rovně zavedly zlatou měnu v nejnovější době, zmiňujeme se tu jen mimochodem.

Rakousko-Uhersko, které reformou tou nejdříve počalo, dosud ještě prodělává dobu přípravnou následkem složitých parlamentárních poměrů, jakkoli k úplnému dovršení úpravy měnné nemnoho již schází, jelikož všechny přípravné kroky nutné ke konečné úpravě jsou vlastně již učiněny.

Jaký jest obrovský význam všech vzpomenutých valutních reform, pochopíme nejlépe, když povážíme, že takto zlatá měna zavádí se nově na území, jehož obyvatelstvo se páchí nejméně na 530 millionů a pro které dříve bylo měřítkem hodnot buď stříbro (v Indii a v Japonsku) nebo papírové peníze (v Rusku a v Rakousko-Uhersku). — Těmito všemi událostmi viděly se i Spojené Státy Severoamerické pohnuty prohlásiti (zákonem z 14. března 1900) zlatý dollar za zákonné měnidlo (legal tender) při všem platonickém osvědčování se pro mezinárodní bimetalistickou měnu.

¹⁾ Od r. 1893 až do nedávna nebyly stříbrné rupie ani na účet státní ve Východní Indii raženy; teprve v r. 1900 začato opět s obmezeným ražením rupií, ovšem pouze na účet státní, poněvadž se objevil velmi citelný nedostatek směnných prostředků.